

‘... เมื่อถึงพระอรหันต์แล้ว เป็นธรรมกายแล้ว ถ้ามารไม่ขวางนะ
ความเห็นของตาไปแค่นั้น ความรู้ของทางปัญญาที่ไปแค่นั้น
ความจำที่ไปแค่นั้น ความคิดที่ไปแค่นั้น ...’

‘... ความรู้ ความคิด ความจำ ความเห็น ๔ อย่างนี้แหละ
๔ อย่างนี้ เขาเรียกว่าใจ ความเห็น ๑, ๒ ความจำ, ๓ ความคิด, ๔ ความรู้,
๔ อย่างนี้แหละ หยดเข้าเป็นจุดเดียว ช้อนเป็นจุดเดียวเข้า เรียกว่าใจ ...’

รวมพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)

กัณฑ์ที่ ๑๙

โองาปาทิโมกข์

๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ ทน)

กถญจ ปณฺณว สฺมมทกฺขาตา ภควตาฯ เทวฺจิเมหฺนปฺป ปริยาเยน ปณฺณว
 สฺมมทกฺขาตา ภควตาฯ อุปริเมหฺนปฺป ปริยาเยน ปณฺณว สฺมมทกฺขาตา ภควตาฯ
 กถญจ เทวฺจิเมหฺน ปริยาเยน ปณฺณว สฺมมทกฺขาตา ภควตาฯ อิจฺ อริยสํวโก
 ปณฺณวว ฺโทติ อุทฺยตฺตคฺคามินิยา ปณฺณว ย สมนฺนาคโต อริยา ย นินฺพเพธิกา ย
 สฺมมา ทุกฺขกฺขยคฺคามินิยาติฯ เหวํ โข เทวฺจิเมหฺน ปริยาเยน ปณฺณว สฺมมทกฺขาตา
 ภควตาฯ กถญจ อุปริเมหฺน ปริยาเยน ปณฺณว สฺมมทกฺขาตา ภควตาฯ อิจ
 ภิกฺขุ อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปจํนาติฯ อยํ ทุกฺขสมฺทโยติ ยถาภูตํ ปจํนาติฯ
 อยํ ทุกฺขนิโรธติ ยถาภูตํ ปจํนาติฯ อยํ ทุกฺขนิโรธคฺคามินิ ปฏฺิพทาติ ยถาภูตํ
 ปจํนาติติฯ เหวํ โข อุปริเมหฺน ปริยาเยน ปณฺณว สฺมมทกฺขาตา ภควตาติฯ

โองาปาทิโมกฺขาติปาโจ พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงในทางปัญญาในวันมาฆบูชา ทางปัญญาเป็นชั้น
 ปลายของศีล สมาธิ แต่ในวิสุทธิมรรค ในอัฐมรรค ได้แสดงปัญญาไว้เบื้องต้น
 สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปो แสดงศีลไว้ในท่ามกลาง สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมา
 อาชีโว แสดงสมาธิไว้ในเบื้องต้น สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ก็ย่อลง ศีล
 อยู่เบื้องต้น สมาธิอยู่เบื้องต้น ปัญญาอยู่เบื้องต้น แต่ในลำดับของเทศนาอื่น
 พระองค์ทรงตรัสเทศนาทรงแสดงศีลเป็นเบื้องต้น สมาธิเป็นท่ามกลาง ปัญญาเป็นเบื้อง
 ปลาย ที่พระองค์ทรงตรัสเทศนาเป็นปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรในครั้งนั้น ทรง
 ตรัสเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ เพราะปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ เป็นผู้ชำนานูติแล้วในเรื่อง

ศีล สมาธิ แต่ว่าไม่ฉลาดในทางปัญญา ยังไม่คล่องแคล่วในทางปัญญา พระศาสดาทรงเห็นเหตุนี้ เป็นผู้รู้แล้วเห็นแล้ว จึงได้ทรงแสดงทางปัญญาแก่พระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ที่เดียว เมื่อแสดงทางปัญญาแก่พระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ แล้ว ก็กลับมาแสดงศีลโดยปริยายท่ามกลาง สมาธิเป็นเบื้องปลายไป ครั้นจะไม่มาแสดงเรื่องศีล สมาธิ ก็จะแตกแยกกันไป หาเข้าเป็นแนวเดียวร่อยเดียวกันไม่

เพราะพุทธศาสนามีศีลเป็นเบื้องต้น มีสมาธิเป็นท่ามกลาง มีปัญญาเป็นเบื้องปลาย แม้พระอรหันต์ทั้งหลาย เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปกระทำการปฐมสังคายนา ก็เลยประชุมสงฆ์ทั้ง ๕๐๐ พร้อมกัน พระมหาอริยกัสสปได้แสดงในที่ประชุม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องต่ำ กถญจ อุปริเมห ปริยาเยน ปญญา สมมุทกฺขาตา ภควตา ปัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องสูงเป็นไฉนเล่า อธิ ภิกขุ ผู้ศึกษาในธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ อิทํ ทุกฺขหนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ รู้ความตามเป็นจริงว่าสิ่งนี้เป็นทุกข์ อยํ ทุกฺข-สมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ รู้ความตามเป็นจริงว่าสิ่งนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ อยํ ทุกฺขนิโรธติ ยถาภูตํ ปชานาติ รู้ความตามเป็นจริงว่าสิ่งนี้เป็นความดับทุกข์ อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ รู้ความตามเป็นจริงว่าสิ่งนี้เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เอวํ โข อุปริเมห ปริยาเยน ปญญา สมมุทกฺขาตา ภควตา อย่างนี้แล ปัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องสูง นี้เนื้อความของพระบาลี คลี่ความเป็นสยามภาษาได้ความเท่านี้ ต่อแต่นี้จะได้อธิบายขยายความในปัญญาโดยปริยายเบื้องต่ำ และปัญญาโดยปริยายเบื้องสูงเป็นลำดับไป

ปัญญาโดยปริยายเบื้องต่ำ สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแนะนำเป็นปุจฉาวิสัยหาว่า อริยสาวกในธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ ยกอริยสาวกขึ้นเป็นตำรับตำรา ก็เพราะพระอริยสาวกมีความไม่ยักเยื้องแปรผันแล้ว มีความรู้ความเห็นที่แน่นอนแล้ว ยกพระสาวกของพระตถาคตเจ้าตั้งแต่โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกิทาคามีมรรค สกิทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล อรหัตมรรค อรหัตผล ๘ จำพวกนี้เป็นอริยสาวก ไม่ใช่เป็นปุถุชนสาวก ถ้าต่ำกว่านั้นลงมามีกรรมกาย แต่ว่าไม่ได้พระโสดา สกิทาคา อนาคา อรหัตอะไร นั้นสาวกชั้นโคตรภู พวกไม่มีกรรมกายมีมากน้อยเท่าใดเป็นสาวกชั้นปุถุชน เรียกว่าปุถุชนสาวก สาวกที่ยังหนออยู่ด้วยกิเลส ที่เป็นโคตรภูบุคคลนะ ปรารภจะข้ามขึ้นจากโลก จะเข้าเป็นอริยสาวกละ เป็นอริยสาวกก็ไม่ใช่ เป็นปุถุชนก็

ไม่เชิง ถ้ากลับมาเป็นปุถุชนก็ได้ เข้ากลับเป็นอริยสาวกก็ได้ ทั้ง ๒ อย่าง นี่เรียกว่า โคตรภู ท่านเหล่านั้นเป็นโคตรภู

เพราะว่า ที่ท่านยกว่า อิศ อริยสาวโก อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เอาความเห็นความรู้ที่ตายตัวกัน **ปญญา โหติ** เป็นผู้มึปัญญา ปัญญาที่แสดงแล้วนะ ที่แสดงนี้แหละ คำว่าปัญญานี้แหละ ไม่ใช่เป็นของง่าย ถ้าให้ฟังไปร้อยปีว่าปัญญานะอะไร รูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร โตเล็กเท่าไหน อยู่ที่ไหน กลม แบน ยาว รี สี่เหลี่ยม อย่างไรกัน เอาเถอะ หมดทั้งประเทศไทย ถ้าว่าเข้าดั่งนี้ละก็ ไม่รู้เรื่องกันทีเดียวแหละ ได้ยันกันป่นปี้ เหตุนี้ **ปญญา โหติ** เป็นผู้มึปัญญา ปัญญาที่ประสงค์อะไร ประสงค์ว่า **อุทยตถคามินิยา ปญญา ย สมุททาคโต** มาตามนั้นว่า ปิฎกทั้ง ๓ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก ปรมัตถปิฎก เราจะยกปิฎกใดขึ้นก่อนจึงจะสมควร พระอรหันต์ทั้งหลายก็พร้อมกันว่าวินัยปิฎกเป็นข้อสำคัญอยู่ ถ้าว่าวินัยปิฎกยังครบถ้วนผ่องใสแล้ว ศาสนาก็เจริญรุ่งเรืองเพราะอาศัยวินัยปิฎก เมื่อจบวินัยปิฎกพระอริยักขสภาก็ถามอีก ในปิฎกทั้ง ๒ คือสุตตันตปิฎกกับปรมัตถปิฎก ใครจะเป็นผู้วิสังขนา ตกกลงให้พระอานนท์ซึ่งเป็นพหูสูต พระองค์ทรงตั้งไว้เป็นเอตทัคคะ เลิศกว่าสาวกในพระพุทธศาสนา ให้วิสังขนาในสุตตันตปิฎก ปรมัตถปิฎก ทั้ง ๒ นี้ แต่ว่า ปรมัตถปิฎกเป็นข้อสำคัญ เป็นทางปัญญา วินัยปิฎกนะเป็นศีล สุตตันตปิฎกเป็นสมาธิ

ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ นี้จะเคลื่อนไหวได้เลย เพราะศีลมีหน้าที่สำหรับปราบปรามชั่วด้วยกาย ฆ่าสัตว์ ลักฉ้อ ประพฤติผิดในกาม ชั่วด้วยกายนี้ต้องอาศัยศีลสำหรับปราบปรามความชั่วอันนี้ ไม่ให้เข้าไปแตะต้องกับกายได้ ให้กายสะอาดผ่องใส ถ้าไม่มีศีลแล้วละก็ ปราบปรามความชั่วด้วยกายอย่างนี้ไม่ได้ ฝ่ายสมาธิก็สำหรับปราบปรามชั่วทางใจ ความเกียจคร้านไม่ให้มีทางใจ หรือความพลั้งเผลอไม่ให้มีทางใจ หรือความไม่มั่นคงเหลวไหลล่องแล้งไม่ให้มีทางใจ แก้ไขให้ใจมั่นคง ให้มีสติมั่นไม่พั่นเพี้ยน ให้มีความเพียรอาจหาญไม่ครั่นคร้าม ๓ อย่างนี้เป็นหน้าที่ของสมาธิ ส่วนปัญญาเล่ายังหาได้แสดงไม่ ที่แสดงแล้วนี้ทางศีล ทางสมาธิ

ปัญญาที่จะแสดงต่อไปนี้เป็นตัวสำคัญนัก แต่ว่าไม่ค่อยจะได้แสดง ที่วัดปากน้ำนี้ สมภารผู้เทศน์นี้ได้มาจำพรรษาอยู่วัดปากน้ำนี้ ๓๗ พรรษาแล้ว แต่ว่าในทางปัญญาไม่ค่อยแสดงมากนัก แสดงในศีล สมาธิ เป็นพื้นไป ที่นี้ตั้งใจจะแสดงในทางปัญญาตามวาระพระบาลีที่ได้ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นว่า **กถญจ ปญญา สมมุทกขาทา ภควตา**

ปัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วโดยชอบเป็นไฉน เภฏจิเมหิ ปริยาเยน
 ปญญา สมุมทกฺขาตา ภควตา ปัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยปริยาย
 เบื้องต่ำบ้าง อุปริเมหิ ปริยาเยน ปญญา สมุมทกฺขาตา ภควตา ปัญญาที่พระ
 ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยชอบนั้นโดยปริยายเบื้องสูงบ้าง จึงได้ทรงรับสั่งเป็นปจฺจา
 วิสัชนาเป็นลำดับไปว่า กถญจ เภฏจิเมหิ ปริยาเยน ปญญา สมุมทกฺขาตา
 ภควตา ปัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องต่ำเป็นไฉนเล่า อิธ
 อริยสาวโก อริยสาวกในธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ ปญญา โหติ ย่อมเป็นผู้
 มีปัญญา อุทยตถคามินิยา ปญญาย สมฺนุหาคโต เป็นผู้มาตามพร้อมแล้วด้วย
 ปัญญาอันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความเกิดความดับ อริยาย นิพฺพเพธิกาย สมฺมา
 ทุกฺขกฺขยคามินิยา อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความเกิดความดับ อริยาย นิพฺพเพธิกาย
 สมฺมา ทุกฺขกฺขยคามินิยาติ เอว โข เภฏจิเมหิ ปริยาเยน ปญญา สมุมทกฺขาตา
 ภควตา อย่างนี้แลปัญญาที่พระผู้มีพร้อมแล้วด้วยปัญญาอันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความ
 เกิดดับ ปัญญาที่รู้ความเกิดดับนั้นเป็นตัวสำคัญ ปัญญานะมีแต่รู้ไม่ใช่เห็น ปัญญาที่
 เป็นแต่รู้ แต่เขาว่าเห็นด้วยปัญญา เห็น ปัญญาไม่มีดวงตานิ ถ้ามีดวงตาค่อยพูด
 เห็นกัน นี่ปัญญามีดวงตาอย่างไร ไม่มีดวงตา แต่ว่าแปลกประหลาดอัศจรรย์
 เหลือเกิน เมื่อถึงพระอรียบุคคลแล้ว เป็นธรรมกายแล้ว ถ้ามารไม่ขวางนะ
 ความเห็นของตาไปแคไหน ความรู้ของทางปัญญาก็ไปแค่นั้น ความจำก็ไปแค
 นั้น ความคิดก็ไปแค่นั้น

ความรู้ ความคิด ความจำ ความเห็น ๔ อย่างนี้แหละ ๔ อย่างนี้เขาเรียกว่าใจ
 ความเห็น ๑ ๒ ความจำ ๓ ความคิด ๔ ความรู้ ๔ อย่างนี้แหละ หยุดเข้าเป็นจุด
 เดียว ช้อนเป็นจุดเดียวเข้า เรียกว่าใจ ดวงรู้มันช้อนอยู่ข้างในดวงจิต ดวงจิตช้อนอยู่
 ข้างในดวงจำ ดวงจำช้อนอยู่ข้างในดวงเห็น มันเป็นชั้นๆ กันอย่างนี้ ๔ อย่างนี้แหละ
 รวมเข้าเรียกว่าใจ ถ้าแยกออกไปละก็ เห็นนะดวงมันอยู่ศูนย์กลางกาย จำนะดวง
 มันอยู่ศูนย์กลางเนื้อหัวใจ มันย่อมกว่าดวงเห็นลงมาหน่อย คิดนะอยู่ในกลางดวงจำ
 นั้นย่อมลงมาหน่อย รู้นะอยู่ในกลางดวงจิตนั้น ย่อมลงมาเท่าดวงตาดำข้างใน นั้นมี
 หน้าที่รู้เรียกว่าดวงวิญญาณ เท่าดวงตาดำข้างนอกนั้นดวงจิต เท่าลูกตานั้นดวงจำ
 เท่ากับเบ้าตานั้นดวงเห็น หมดทั้งร่างกายมี ๔ อย่างเท่านี้ มีดวงเห็นครอบอยู่ข้าง

ธรรมในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๕ ดวง ถ้าว่าจะกล่าวถึงองค์ มี ๑๐ ทสหนฺเคหิ
สมนฺหาโคโต อรหติ วุจฺจตีติ ผู้ใดมาตามพร้อมแล้วด้วยองค์ ๑๐ ผู้นั้นเป็นพระ
อรหันต์ องค์ ๑๐ คืออะไร สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต
สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นี่องค์ ๘ แล้ว นี่ ๘ องค์แล้ว
สัมมาญาณัง เป็นองค์ที่ ๙ สัมมาวิมุตติ เป็นองค์ที่ ๑๐ นี่มี ๑๐ อย่างนี้ เมื่อผู้ใดมา

ตามพร้อมแล้วด้วยองค์ ๑๐ ผู้นั้นเป็นพระอรหันต์ ต้องมี ๑๐ องค์ อย่างนี้จึงจะเป็นพระอรหันต์ได้ ถ้าไม่เข้าถึงองค์ ๑๐ อย่างนี้ เป็นพระอรหันต์ไม่ได้ ๘ องค์ย่อลงเป็น ๓ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปป เป็นปัญญาไป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว เป็นศีลไป สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นสมาธิไป ก็รวมว่าศีลอยู่กลาง สมาธิอยู่ปลาย ปัญญาอยู่ต้น แต่ว่าเมื่อมาถึงพระสูตรนี้เข้า ปัญญาอยู่ข้างปลาย คือ ศีลสมาธิ ปัญญา องค์ ๑๐ ย่อลงเหลือ ๕ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เมื่อรู้จักหลักอันนี้ละก็ นี่แหละหลักพระพุทธศาสนาละ

ศีลนะ อยู่ที่ไหน รูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร ศีลถ้าจะกล่าวตัวจริงละก็ อยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายนั้นแหละ อยู่เป็นชั้นๆ เข้าไป

ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด

ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียด

ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียด

ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหม ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียด

ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายละเอียด

นี่แหละเป็นที่ตั้งของศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ทั้งนั้น ตลอดขึ้นไป ๑๘ ดวง ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียด ๘ กาย ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรม กายธรรมละเอียด ๑๐ กาย ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดา กายพระโสดาละเอียด ๑๒ กาย ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระสกิทาคา กายพระสกิทาคาละเอียด ๑๔ กาย ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคา กายอนาคาละเอียด ๑๖ กาย ดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหันต์ กายพระอรหันต์ละเอียด ๑๘ กาย มีดวงธรรมทั้งนั้น ดวงโตขึ้นไปเป็นลำดับ เมื่อถึงธรรมกาย โคตรภู ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนั้น วัดผ่าเส้นศูนย์กลางเท่าหน้าตักธรรมกาย เมื่อถึงธรรมกายแล้วดวงธรรมจะมีขนาดเท่าหน้าตักธรรมกาย ตลอดจนกระทั่งถึงเป็น

พระอรหันต์ พระอรหันต์หน้าตัก ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม ใส ดวงธรรมที่ทำให้เป็น
ธรรมกายก็วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัว อยู่ศูนย์กลางกายพระอรหันต์นั้น
นี้ให้รู้จักหลักนี้ก่อน เมื่อรู้จักหลักอันนี้ละก็ ศีล สมาธิ ปัญญา อยู่ในกลางดวงนี้ ดวง
ศีลเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ อยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้นแหละ ดวง
สมาธิก็อยู่ศูนย์กลางดวงศีลนั้นแหละ ดวงเท่าๆ กัน ดวงปัญญาก็อยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิ
นั้นแหละ ดวงวิมุตติก็อยู่ศูนย์กลางดวงปัญญานั้นแหละ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะก็อยู่
ศูนย์กลางดวงวิมุตตินั้นแหละ กายมนุษย์ละเอียดก็อยู่ในกลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ
นั้น ถ้าต้องแสดงให้กว้างออกไปกว่านี้ ให้เข้าใจปัญญาชัดๆ อย่างนี้ละก็ จนกระทั่งถึง
พระอรหันต์ ก็จะมีรู้จักปัญญาชัดๆ อย่างที่ว่าปัญญามีรูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร

เมื่อรู้จักดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา เช่นนี้แล้ว ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็น
กายมนุษย์ เดินไปทางศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ก็จะถึงกายมนุษย์
ละเอียด กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ก็เดินไปในทางศีล สมาธิ
ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะอีก เข้าถึงกายทิพย์ กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย
ทิพย์ก็เดินในทางศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เข้าถึงกายทิพย์ละเอียด
ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียดก็เดินในทางศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ
วิมุตติญาณทัสสนะ เข้าถึงกายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด อรูปพรหม อรูปพรหม
ละเอียด เดินแบบเดียวกันนี้ทั้ง ๑๘ กาย เดินไปแบบเดียวกันถึงพระอรหันต์ทีเดียว นั้น
แหละต้องเดินในทางศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะทั้งนั้น เมื่อรู้จักหลัก
อันนี้ละก็ ว่าศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ นั้นแหละ เป็นหนทางนี้ ไม่ใช่
ธรรมนี้ บอกเป็นหนทางนี้ อริโย อฏฺฐงฺกโก มคฺโค หนทางมีองค์ ๘ ประการ ไป
จากข้าศึกคือกิเลสได้ ก็พุดถึงหนทางนี้ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหนทาง ถ้าไม่มีศีล
สมาธิ ปัญญา ไม่มีทางไป ไปนิพพานไม่ถูก ถ้าจะไปนิพพานให้ถูก ต้องไปในทางศีล
สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะนี้

เมื่อรู้จักหลักอันนี้ วันนี้จะแสดงในเรื่องปัญญา ดวงปัญญาของมนุษย์ก็ขนาด
ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ของมนุษย์ละเอียด ทิพย์ ทิพย์ละเอียด รูปพรหม รูปพรหม
ละเอียด โตเป็นลำดับขึ้นไป ของอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด โตหนักขึ้นไป แต่ว่า
ถึงเป็นลำดับขึ้นไปเท่าไรก็ยังไม่ถึงเท่ากายธรรม กายธรรมใหญ่มาก ดวงปัญญานั้น
ขนาดไหน ปัญญานะออกจากดวงนั้น ธรรมดวงนั้นของปุถุชน ปัญญาของปุถุชนรัว
ความเห็นมัวไม่ชัดเจน คล้ายๆ เปลือกๆ ปัญญา ไม่ได้ใช้กำเนิดของปัญญา ไม่ได้ใช้

ปัญญาที่เป็นแก่น ใช้ปัญญาที่เป็นเปลือกๆ เท่านั้น ปุถุชนใช้ปัญญาผิวๆ ผิวนๆ ตัวเองก็ไม่เห็นปัญญา ไม่รู้จักว่ามันอยู่ที่ไหน และก็ไม่รู้จักว่ารูปพรรณสัณฐานมันเป็นอย่างไร เพราะไม่เห็น เพราะทำไม่เป็น พอทำเป็นแล้วจึงเห็น ทำเป็นนะเห็นปัญญาทีเดียวว่า ดวงโตเท่านั้นเท่านี้ อยู่ที่นี่ที่นี่ ใช้ถูกทีเดียว ถ้าว่าทำไม่เป็นแล้วไม่เห็นปัญญา เป็นแต่รู้จักปัญญาเท่านั้น ไม่เห็นมัน ปัญญาที่ว่า อธิ อริยสาวโก ปญญา โหติ อริยสาวกในพระธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้าเป็นผู้มีปัญญา ปัญญานั้นดวงนั้นแหละ ประสงค์ดวงนั้น เรียกว่ามีปัญญาละ อุทยตถกามินิยา ปญญา ยสมนุหาคโต มาตามพร้อมแล้วด้วยปัญญา อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความเกิดความดับ ปัญญาที่ไม่ได้ดูอันนี้ ปัญญานะมองดูแต่ความเกิดดับเท่านั้นแหละ หมดทั้งสากลโลกมีเกิดกับดับเท่านั้น รู้ชัดปรากฏชัดต่ออยู่ว่าเกิดดับๆ เท่านั้น มีเกิดกับดับ ทั้งรู้ทั้งเห็นชัดทีเดียว เห็นอย่างไรก็รู้อย่างนั้น รู้อย่างไรก็เห็นอย่างนั้น เห็นกับรู้ ตรงกัน แต่ว่าเมื่อยังเป็นปุถุชนอยู่ ตั้งต้นแต่มนุษย์ถึง รูปพรหม อรูปพรหม เห็นไม่ถนัดนักหรอก เห็นรำๆ ไม่ชัดนัก เพราะเป็นของละเอียด เห็นความเกิดดับจริงๆ ตามมนุษย์เรานี้ก็เห็น เอาไปเผาไฟเสียออกอย่าแยะเชียว ทั้งน้ำ ฝั่งดิน เกิดดับๆ ทั้งนั้นแหละ หมดทั้งสากลโลก ตีกร้าน บ้านเรือน ต้นไม้ ภูเขา สิ่ง que เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู ได้ทราบด้วยจมูก ลิ้น กาย ใจ เกิดดับหมดทั้งนั้น เห็นจริงเห็นจังอย่างนี้แหละ ไม่ใช่เห็นพอดิพอร้าย เราก็รู้ด้วยเป็นอย่างหนึ่งอย่างใด รู้ชัดทุกสิ่งทุกอย่างตั้งแต่ต้นจนปลาย รู้ได้ถึงถ้วนดีทีเดียว นี่เรียกว่าปัญญา

ปัญญาที่เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งทุกข์ ก็รู้เรื่องเหมือนกัน จะสิ้นไปแห่งทุกข์ด้วยวิธีอย่างไร ใช้ปัญญา แต่ว่ารำไม่ชัดทีเดียว เห็นโดยชอบที่เป็นเครื่องเบื้อหน่ายอันจริงแท้ หรือที่เป็นเครื่องเบื้อหน่ายอันประเสริฐ เห็นจริงๆ รู้จริงๆ อย่างนี้ เห็นความสิ้นไป สิ้นไปแห่งทุกข์ทีเดียว ว่าทุกข์จะหมดไปได้ด้วยวิธีนี้ อย่างนี้ ถ้าไม่ถึงธรรมขนาดนี้ทุกข์หมดไปไม่ได้ นี่ความจริงก็รู้ชัด แต่ไม่รู้ด้วยปัญญา อย่างนี้รู้ด้วยปัญญา รู้อย่างชนิดนี้เรียกว่าปัญญาโดยปริยายเบื้อ่งต่ำ ไม่ใช่ปัญญาโดยปริยายเบื้อ่งสูง

ปัญญาโดยปริยายเบื้อ่งสูงนั้นขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งว่า อิทํ ทุกขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ หมดทั้งก่อนกายเป็นตัวยุขแท้ๆ เกิดนี้เป็นทุกข์แท้ๆ เกิด แก่ เจ็บ ตาย พวกนี้เป็นทุกข์แท้ๆ โสกะ ปรีทเวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส ว่าอายนี้ทุกข์แท้ๆ ทุกข์ทั้งก่อน พึงเห็นชัดว่าเป็นตัวยุขที่เดียว ทุกข์แท้ๆ อयํ ทุกขสมุทโยติ ยถาภูตํ

ปชานาติ อ้ายทุกข์อันนี้เป็นผล ทำอะไรไม่ได้ เป็นทุกข์แท้ๆ ทั้งก่อนร่างกายนี้ เหตุให้มี เหตุให้เกิดทุกข์ มีอยู่ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ให้รู้ชัดเห็นชัด เทียบ กามตัณหา ความอยากได้ ภวตัณหา ความอยากมีอยากเป็น วิภวตัณหา ความไม่อยากให้มีให้เป็น นึกดูซิ อยากได้อะไรเล่า ถ้าอยากได้ลูกสักคนซิ เมื่อได้แล้วเอามาทำไม เอามาเลี้ยงนะซี เมื่ออยากได้สัก ๑๐๐ คนแล้ว ให้เสีย ๑๐๐ คนเทียว เอาแล้วเห็นทุกข์แล้ว ๑๐๐ คน ต้องทำบริหารใหญ่แล้ว นี่ทุกข์แท้ๆ อยากได้ลูกนี้ อยากได้เมียสักคน อ้าวได้มาแล้ว เอามาทำไม อ้าวให้สัก ๑๐๐ คนเชียว เอาอีกแล้ว เลี้ยงไม่ไหวอีกแล้ว เห็นทุกข์อีกแล้ว อ้าวอยากได้ไปซี เป็นทุกข์ทั้งนั้น ไม่ใช่อื่น เพราะกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เมื่อได้มาแล้วไม่อยากจะมันแปรไปเป็นอย่างอื่น มันก็ต้องแปรเป็นธรรมดา ไม่แปรไม่ได้ ต้องแปรอยู่เป็นธรรมดา เมื่อไม่อยากจะแปรไปเป็นอย่างอื่น มันก็ไต่ฝืนกันละ ไต่ขึ้นกันละ รู้ชัดๆ ซ้ำว่าเป็นอย่างนี้ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นทุกข์แท้ๆ

ที่จะหมดไปสิ้นไป ไม่เป็นทุกข์ เราจะทำอย่างไร ต้องดับกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ทุกข์เหล่านั้นจึงจะหมด ถ้าไม่ดับกามตัณหา ทุกข์ไม่หมดหรอก ถ้าดับเสียได้เป็นอย่างไร ถ้าดับเสียได้ก็เป็นนิโรธนะซี นิโรธเขาแปลว่าดับ จะเข้าถึงซึ่งความดับกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหาได้ต้องทำอย่างไร จะเข้าดับกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหาได้ ต้องเข้าถึงซึ่งมรรค คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นี่เอง ไม่ใช่อื่น มรรคนะ ศีล สมาธิ ปัญญา นี่เอง

เดินไปทาง ศีล สมาธิ ปัญญา ในกายมนุษย์หยาบ เข้าถึงกายมนุษย์ละเอียด หลุดเสียแล้วกายมนุษย์หยาบ เดินไปทางศีล สมาธิ ปัญญา ในกายมนุษย์ละเอียด เข้าถึงกายทิพย์ กายมนุษย์ละเอียดหลุดไปแล้ว หมดทุกข์ไป อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ เป็นต้น ทุกข์หมด

เข้ากายมนุษย์ละเอียด อย่างหยาบหมด

เข้าถึงกายทิพย์ อย่างหยาบอย่างละเอียดหมด

เข้าถึงกายรูปพรหม ส่วนโลภะ โทสะ โมหะ ทั้งหยาบทั้งละเอียดหมด

เข้าถึงกายอรูปพรหม ส่วนราคะ โทสะ โมหะ หมด

เข้าถึงกายธรรม กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชชานุสัยหมด เข้าถึงกายธรรม เดินทางศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ

เข้าถึงกายพระโสดา สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส หมด

เข้าถึงกายพระสกทาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด กามราคะ พยาบาท อย่างหยาบหมด
เข้าถึงกายพระอนาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด กามราคะ พยาบาท อย่างละเอียด
หมด เหลือแต่รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา เดินไปทางศีล สมาธิ
ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ

เข้าถึงกายพระอรหันต์ทั้งหยาบทั้งละเอียด หมดกิเลส รูปราคะ อรูปราคะ มานะ
อุทธัจจะ อวิชชา หมดไม่เหลือเลย เข้าถึงวิราชาตวิราชาธรรม

ที่พระองค์แนะนำให้รู้จักว่า **สังขตา** **วา** **อสังขตา** **วา** **วิราโค** **เตสํ**
อคุคมกฺขายติ สังขตธรรม ธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งได้ก็ดี อสังขตธรรม ธรรมที่ปัจจัย
ปรุงแต่งไม่ได้ก็ดี วิราชาธรรม เป็นยอดกว่าธรรมเหล่านั้น ถึงพระอรหันต์ก็เข้าวิรา
ชาธรรมทีเดียว เป็นธรรมกายหน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม ไสหนักขึ้นไป
นี้หมดทุกข์ แค่นี้หมดทุกข์ ทุกข์หมดไป สิ้นไป หาเศษมิได้ นี่ดับทุกข์ได้จริงๆ อย่างนี้
เพราะดับกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เข้าถึงวิชา ดับอวิชชาได้ทีเดียว

นี่หลุดได้อย่างนั้นะ เมื่อหลุดได้อย่างนี้ ก็ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติ
ญาณทัสสนะ ในพระอรหันต์ยังมีไหมล่ะ ก็มีอยู่ซิ ทำไมจะไม่มีล่ะ ถ้าศีลไม่มีท่านจะ
บริสุทธิ์ได้อย่างไร สมาธิมีไหมล่ะ สมาธิก็ดวงวัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา ศีลก็
เท่ากัน สมาธิก็เท่ากัน ปัญญาก็เท่ากัน นั่นแหละของพระอรหันต์ ท่านเรียกว่าโลกุตระ
ปัญญา เรียก ศีล สมาธิ ปัญญา ขึ้นนั้นเป็นโลกุตระอย่างสูง เป็นวิราชาตวิราชาธรรม
ทีเดียว พ้นจากสราคราตสราคราธรรมไป เมื่อรู้จักชัดอย่างนี้แล้ว นี่แหละทางปัญญานี้
แหละให้พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

ครั้นจะชี้แจงแสดงให้กว้างขวาง เวลาไม่จุพอ เสียงระฆังตีบอกเวลาอาราธนา
ให้สวดมนต์อีกแล้ว เหตุนี้ต้องย่อในทางปัญญานี้ไว้พอสมควรแก่เวลา **เอเตน**
สจฺจวจฺเชน ด้วยอำนาจความสัตย์ที่ได้อ้างกรรมปฏิบัติในเรื่องทางปัญญาตั้งแต่ต้นจน
อวสานนี้ ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย บรรดาโมสโร ณ สถานที่นี้
ทุกท้าวหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมติว่ายุติธรรมิกถาโดย
อรรถนิยามความเพียงเท่านี้

เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

